

художника велика, різноманітна і засвідчує, що це був талановитий митець, який шукав себе в різних жанрах.

Вадим Доброліж мріяв знову побувати в Ніжині, але йому так і не вдалося це здійснити. Мрію свого чоловіка втілила в життя його дружина Валентина, яка влітку 1997 р. відвідала наше місто, зустрілася з шанувальниками творчості художника, подарувала його альбом, який посмертно був виданий у кольоровому та чорно-білому зображенні основних робіт митця. На одному з примірників вона написала: “Вельмишановний Григорію Васильовичу! Даруємо Вам цей альбом в пам'ять мого незабутнього чоловіка ніжинця Вадима Доброліжа. Ми вдячні Вам за те, що Ви робите для того, щоб громадськість Ніжинщини знала про своїх славних земляків і, зокрема, щоб ім'я Вадима Доброліжа збереглося на рідній землі. З глибокою пошаною – Валентина Доброліж, удова художника. 31 липня 1997 р.”.

Навесні 1999 р. у Києві та Ніжині відбулася виставка творів В.Доброліжа. Її організувала Валентина Доброліж, яка приїхала до Києва разом із дочкою, зятем та онукою і привезла декілька живописних картин чоловіка, а також фоторепродукції церковних розписів, різьби та іконопису. Про художника були опубліковані статті в різних виданнях [4].

Так на рідну землю повернувся з далекої Канади видатний художник-ніжинець. З його роботами нині можна познайомитися в Музеї культурної спадщини в Києві та художньому відділі Ніжинського краєзнавчого музею, де були організовані виставки робіт Вадима Доброліжа.

ПОСИЛАННЯ

1. Вадим Доброліж. Альбом. Вступна стаття Івана Кейвана. – б/м, 1985. – С. 12.
2. Там само. - С. 12.
3. Там само. – С. 13.
4. Онищенко Н. Вадим Доброліж із Ніжина: Український художник, наш земляк, помер у Канаді // Деснянська правда. – 1998. – 9 червня. – С. 4;
5. Самойленко Г.В., Самойленко С.Г. Нариси культури Ніжина. – Ч.5. Образотворче мистецтво та скульптура в ХУП-XX ст. – Ніжин, 1998. – С. 71-74; Онищенко Н. Вадим Доброліж з Ніжина: Український художник-емігрант, уроженець м. Ніжина // Українська культура. – 2002. – № 1. – С. 41; Самойленко Г.В. Художник Канади – ніжинець // Український дім. – 2007. – № 25. – С. 3; Самойленко Г.В. В.В.Доброліж // Енциклопедія сучасної України. – К., 2007. – Т. 6.

Олександр Самойленко (Ніжин)

НАУКОВА ДИНАСТІЯ СОКОЛОВИХ

В історію української науки увійшло чимало родин вчених, які в різні часи своєю науковою діяльністю примножували славу нашої Батьківщини. Серед них широко відомий науковий доробок представників родин Грушевських, Вернадських, Антоновичів, Фохтів, Бунге й інших. Гідне місце серед цього науково-генеалогічного ряду займає і родина Соколових, життя якої було тісно пов'язане з Ніжином.

Діяльність та творчий доробок представників цієї сім'ї – Матвія Івановича Соколова та його синів Юрія та Бориса частково знайшли своє віддзеркалення в історіографії та літературознавстві, але цілісного комплексного дослідження про внесок Соколових у розвиток гуманітарних наук і їх місце в історичній науці, літературознавстві та фольклористиці до цього часу не існує. Крім коротких нарисів в енциклопедичних виданнях і довідниковій літературі [1], протягом майже всього ХХ ст. ні про М.І.Соколова, ні про його дітей не написано жодного серйозного дослідження. Виняток становлять окремі епізодичні публікації учнів Соколових, переважно після смерті вчених [2]. Лише наприкінці минулого – на початку нинішнього століття почали з'являтися ґрунтовні розвідки, серед яких особливої уваги заслуговують праці Г.В.Самойленка [3], М.Строганова й І.Іванової [4], В.А. Бахтіної [5] і кілька інших. Але й вони всебічно не розкривають життя та діяльність цих яскравих педагогів і блискучих учених. Настав час, на нашу думку, повернути імена Матвія Івановича, Бориса Івановича та Юрія Івановича Соколових до наукового обігу; тим паче, що науковці з Російської Федерації в останні роки знову звернули свій погляд на значну спадщину представників цієї сім'ї. Крім того, в 2006 р. минуло століття від дня смерті засновника цієї наукової династії – М.І.Соколова.

Матвій Іванович Соколов народився 7(20) листопада 1854 р. в с. Спаському Мишкінського повіту Ярославської губернії в родині паламаря. Як і більшість дітей священнослужителів Російської імперії того часу, середню освіту юнак здобув у духовній семінарії в Ярославлі, до якої вступив у 1870 р. Але під впливом часу, коли простежувався масовий процес поступового відходу молоді, що походила з духовенства, від свого стану і звернення їх прагнень у бік світської освіти, М.Соколов вирішив порвати з духовною кар'єрою й у червні 1874 р. припинив своє навчання у семінарії. У свідоцтві, яке було видано керівництвом семінарії, зазначалось, що випускник “при способностях отличных, прилежании постоянно ревностном и поведении отличном, уволен согласно его прошению с IV класса”, з відмінними оцінками з усіх предметів [6]. Подальше навчання Матвій Іванович вирішив продовжити на історико-філологічному факультеті Санкт-Петербурзького університету, на якому в цей час працювала ціла низка блискучих російських вчених-гуманітаріїв, таких як: І.І.Срезневський, В.І.Ламанський, К.М.Бестужев-Рюмін та інші. Старанність, працелюбність і наполегливість, які з дитячих років прививалися в родині Соколових, не пройшли даремно. За короткий час юнак став одним із кращих студентів на факультеті, а завдяки своєму вчителю академіку В.І.Ламанському не лише блискуче навчався, а вже на студентській лаві набув перших навичок науково-дослідницької праці. Слід зазначити, що саме вчитель залучив М.І.Соколова не до філологічного, а до історичного напрямку слов'янознавства. Особ-

Матвій Іванович Соколов
Фото 1870-х років

ливий інтерес викликала у молодого дослідника середньовічна історія Балканського регіону, про що свідчать перші студентські розвідки: “Общинне землеволодіння у Візантійській імперії” [7] та “Боснія до приходу турків” [8], які були надруковані в петербурзьких газетах. Інше студентське дослідження “Із давньої історії болгар” [9], яке було відзначено золотою медаллю і за яке М.І.Соколов одержав у 1879 р. ступінь кандидата, було помічене науковими колами Російської імперії. Того ж року ця ґрунтовна праця була опублікована окремих виданням і заслужила схвальної оцінки серед російських славістів. Професор В.І.Ламанський у своєму відгуку відзначав, що “это сочинение отличается вообще ясным и стройным изложением, свидетельствует о большой начитанности и строго научном направлении автора. Он основательно изучил источники и обладает необходимыми критическими приёмами при их пользовании”. На цьому наголошував і академік І.В.Ягич, який відмітив, що праця вирізняється “большой трезвостью и критической оценкой источников” [10].

У ході підготовки до здобуття магістерського звання у Матвія Івановича з’явилася нагода випробувати себе на педагогічній ниві. У 1881 р. в Ніжинському історико-філологічному інституті (далі – НІФІ) звільнилася посада професора кафедри російської літератури, після переходу до Варшавського університету відомого вченого А.С.Будиловича, яку останній обіймав із часу відкриття інституту в 1875 р. За клопотанням академіків В.І.Ламанського і І.І.Срезневського, оскільки у М.І.Соколова не було магістерського ступеню, заяву молодого вченого було прийнято до розгляду і після ґрунтовного аналізу його наукового доробку 1 червня 1881 р. його зарахували на посаду екстраординарного професора. Як зазначав професор М.Я.Арістов, якому доручили надати оцінку науковому потенціалу претендента і проаналізувати його кандидатське дослідження, “главным достоинством сочинения М.Соколова служит основательное изучение источников и пособий, которыми он пользовался, и строго критическое отношение к ним. Оттого весь труд его является солидным и каждый частный вывод отличается характером зрелой научной точности. Несмотря на запутанный и разноречивый материал, он излагает дело с необыкновенной простотой и ясностью. Зная, что для решения задачи о разных племенах недостаточно известных источников, он старается уяснить характер, нравы и обычаи этих племен, а также степень влияния их на другие народы. Это изучение этнографической стороны жизни народов составляет большую заслугу автора и прибавляет значительную долю убедительности и доказательности его положением... Сочинение М.Соколова производит отрадное впечатление и обещает много дельных исследований от молодого ученого, если он будет работать в том же направлении” [11]. Матвій Іванович виправдав всю попередню компліментарність на свою адресу. Не залишаючи наукових занять, молодий професор із головою занурився у викладацьку діяльність. М.І.Соколовим було розроблено лекції з фольклору та російської словесності, курс якої викладався протягом чотирьох років навчання студентам НІФІ. В Ніжинському архіві збереглася одна з перших авторських програм навчальної дисципліни, розробленої для студентів I та II курсу і спецкурсу для студентів III та IV курсу на 1881/1882 навчальний рік. Вона порівняно коротка, тому приведемо її повністю, що дозволить краще зрозуміти підходи молодого професора до предмету, що викладався:

“Вступ. Визначення понять література та історія літератури. Народна словесність і

література у власному розумінні. Умови виникнення руської книжкової словесності. Головні риси візантійської освіченості IX-X ст. Виникнення слов'янської писемності: слов'янська азбука і давньослов'янська літературна мова. Огляд творів слов'янської писемності до хрещення Русі.

Історія давньоруської літератури до XIV ст. Сліди писемності на Русі до Св.Володимира. Руські письменники XI ст.: Лука Жод, митрополит Іларіон, Феодосій Печерський; письменники житій; чернець Іонов, преподобний Нестор. Літописи. Огляд важливих рунічних рукописів XI ст. Проповідники XII ст. Подорож Даниїла і архієпископа Антонія. Повчання Володимира Мономаха і Слово Даниїла Заточника. Слово про Ігорів похід. Огляд найважливішої літератури XI-XII ст. Література XIII ст.: проповіді і повчання, киевопечерський патерик. Характер руської літератури в період татарського іга. Література XIV ст. Світська література XIV ст. Література XIV ст.: подорожі та історичні повісті. Письменники XV ст. Подорожі та повісті XV ст.

Порівняльний огляд давнього періоду літератур болгар, сербів і росіян. Початок слов'янської писемності. Діяльність Кирила і Мефодія: огляд джерел для історії Кирила і Мефодія; нарис їх життя; питання про кирилицю та глаголицю і старослов'янську книжкову мову. Переклад Св.Писання на слов'янську мову і доля цього перекладу до зібрання повної Біблії за архієпископа Геннадія. Переклади догматичних і морально повчальних творів; збірники творів такого змісту. Походження і зміст апокрифічної літератури. Історична література: переклади візантійських істориків, хронографи. Самостійний літопис у православних слов'ян. Огляд сербських літописів і біографій. Повісті і сказання східно-візантійські та західні і слов'янський їх переклад. Хронологічний огляд творів самостійних сербських і болгарських. Головні періоди давньої літератури болгар, сербів і росіян.

З історії етнографії слов'ян. Поділ слов'ян на групи за мовами. Огляд сучасного становища слов'ян: дані географії та статистики. Історичний огляд слов'янських народностей: джерела свідoctв про слов'ян: народна словесність, звичаї, заклади, твори письменників. Виклад дохристиянської епохи слов'янської історії: розселення, їх побут і вірування. Епоха утворення слов'янських держав і прийняття християнства (болгари, серби, хорвати, держава Святополка, чехи, поляки) до XI ст. Історія південних слов'ян до турецького завоювання" [12]. Зазначимо, що позиції, зазначені в програмі, і лягли в подальшому в основу переважної більшості наукових праць вченого.

Як викладач і лектор Матвій Іванович викликав любов і повагу студентів НІФІ. Про це свідчать спогади колишніх слухачів М.І.Соколова, а з часом відомих вчених – академіка С.Ф.Карського і члена-кореспондента АН СРСР В.І.Резанова. Як зазначав останній: "Ніжинські студенти любили його і цінили його лекції, не ораторські ефекти лектора приманювали в його аудиторію, а серйозно-зосереджена, глибоко-продумана, м'яка мова – результат попереднього інтенсивного вивчення предмету, що викладався" [13]. Зупиняючись на методиці викладання курсів, Володимир Іванович згадував, "з почуттям самої палкої подяки зберігаю в своїй пам'яті, що М.І.Соколов зважився не позбавляти своїх слухачів такого суттєвого елементу – семінарської роботи: він організував наші практичні заняття в час поза лекційний, і ґрунтовно керував ними; ми писали реферати, представляли їх професору, а потім по неділях ці реферати читались, обговорювались і до того ж не в тісному колі словесників-

спеціалістів, однокурсників, а за присутності багатьох студентів інших відділень і курсів; до цих рефератів-диспутів доводилось готуватись дуже серйозно ... Диспути, якими керував Матвій Іванович, тривали години по три. Теми брались із галузі народної словесності і давньоруської літератури” [14].

Розробка курсів забирала більшість часу професора, але М.І.Соколов не залишав і наукової ниви. У 1883 р. він брав участь у підготовці збірника, який було випущено на честь професора В.І.Ламанського, подавши статтю про словацького поета Яна Ботто, яке до сьогодні є єдиним дослідженням творчості цього автора в українській літературі [15]. Продовжував молодий дослідник роботу над магістерською дисертацією, але для її завершення необхідно було закордонне відрядження: “Працюючи над магістерською дисертацією на тему “Історія Боснії з найдавніших часів до завоювання турками”, використавши доступні джерела і посібники й ознайомившись досконало з предметом, я знаходжу, що для закінчення роботи необхідно звернутися до багатьох друкованих видань, недоступних у Ніжині, і деяких рукописів, що знаходяться в закордонних бібліотеках і архівах. Із друкованих видань я маю на увазі як старі (наприклад, Лучича, Луккарі, Дюканжа, Фарматі, Шимка, Швандтнера, Прая, Катона, Фейсера, Райнальдї, Вадінга та багатьох інших), так і нові (брошури і статті в журналах історико-археологічного і географічного змісту, що з’явилися після заняття Боснії та Герцеговини Австрією). Всі ці видання я сподіваюсь знайти у Відні (енциклопедичні видання, брошури і журнальні статті) і Загребі (старі видання, що відносяться до історії Боснії). В Загребі сподіваюсь використати і деякі рукописні джерела ... Сподіваюсь також скористатися в Загребі вказівками місцевих вчених, Рачкаго, Любича та інших, відомих своїми чудовими вченими працями з південнослов’янської історії. Бажано також відвідати Белград, в бібліотеках якого є рукописні матеріали з історії богомільства, важливого для історії Боснії. Якщо дозволить час, кошти та інші умови, то я бажав би ще поїхати до Дубровника (Рагузи), де в архівах знаходяться невичерпні факти рукописних джерел із історії Боснії, нам це відомо з указівок багатьох вчених (наприклад, Кукулевича-Санцинського, Манушева і з нових видань Югославської Академії). 5.04.1886” [16]. Таке відрядження було надано вченому Міністерством народної освіти з 15 червня по 1 листопада 1886 р. Повернувшись із-за кордону, М.І.Соколов продовжив наукову і викладацьку діяльність у Ніжині, а в 1887 р. брав участь у роботі VII археологічного з’їзду, що проходив у Ярославлі.

3 травня 1888 р. Матвій Іванович публічно захистив на Раді Історико-філологічного факультету Санкт-Петербурзького університету роботу “Матеріали і замітки з давньої слов’янської літератури”, за яку одержав ступінь магістра слов’янської словесності. Це дослідження було відзначене академічною Уварівською премією. Академік І.В.Ягич, який презентував працю М.І.Соколова, зазначив: “Все качества сочинения профессора Соколова – богатое содержание новых текстов, подробный анализ каждого из них, а в особенности остроумные соображения насчет апокрифического сказания о крестном древе – представляют этот в таком виде, что он безусловно достоин награждения одною из премий, находящихся в распоряжении Императорской Академии наук” [17].

Ще рік після захисту дисертації М.І.Соколов залишався на посаді екстраординарного професора НІФІ, після чого з 8 вересня 1889 р. перейшов на кафедру російської

словесності Московського університету на місце професора М.С.Тихонравова. Вся подальша діяльність Матвія Івановича була пов'язана вже з цим навчальним закладом. У 1895 р. Соколова обирають головою слов'янської комісії Московського Археологічного товариства, в 1902 р. вчений захистив на тій же Раді Санкт-Петербурзького університету докторську дисертацію “Слов'янська книга “Епоха”” і був затверджений ординарним професором, а згодом – деканом історико-філологічного факультету Московського університету. На московський період припадає написання вченим найбільш ґрунтовних праць, серед яких: “Новооткрытое сочинение Крижанича о соединении церквей”, “Толкование исторических пророчеств”, “Новые материалы для объяснения амулетов, называемых змеевиками”, “Болгарская письменность”, “Материалы и заметки по старинной славянской литературе. Вып.3” та інші. Як зазначав академік В.Істрін, аналізуючи науковий доробок М.І.Соколова: “непосредственное изучение первоисточников, точная филологическая разработка текста, строгая проверка данных, ясное понимание тех пределов, которые отделяют научный взвод от гипотезы – все эти качества придают работам Матвея Ивановича устойчивость и солидность” [18].

Борис Матвійович Соколов
Фото 1920-х років

На жаль, у розквіті наукових сил, залишивши не завершеними численні розпочаті праці, 17 (30) червня 1906 р. Матвій Іванович Соколов пішов із життя.

Незважаючи на те, що справжнього наукового визнання М.І.Соколов досяг вже у Москві, з Ніжином вченого пов'язувало багато приємних спогадів і, перш за все, народження його п'яти дітей, серед яких і сини-близнюки Борис та Юрій, що з'явилися на світ 8 (20) квітня 1889 р. Переїхавши разом із батьками до Москви, юнаки вступили на історико-філологічний факультет Московського університету, який успішно закінчили у 1911 р. Ще в студентські роки брати Соколови, під сильним духовним впливом батька зацікавилися долею руської народної культури і розпочали науково-дослідницьку роботу під керівництвом відомого російського вченого академіка Всеволода Федоровича Міллера, одного з провідних дослідників російського епосу, який в останні роки життя зосередив свою увагу на встановленні прямих зв'язків билин із історією Київської, Новгородської та Московської Русі. Крім В.Ф.Міллера, Борис та Юрій Соколови слухали в університеті лекції професорів Ф.Є.Корша, М.М.Дурново, Д.М.Ушакова, а також колишніх ніжинських професорів

Юрій Матвійович Соколов
Фото 1930-х років

Р.Ф.Брандта та М.Н.Сперанського. В 1908-1909 роках студенти II курсу Соколови за завданням Академії наук здійснили дві подорожі в Кирилівський і Білозерський повіти Новгородської губернії (тепер Вологодська область, РФ), в ході яких зібрали значний масив фольклорних текстів, що увійшли до збірника “Сказки и песни Белозерского края” (М., 1915), який мав значний суспільний резонанс. Це видання було зорієнтовано на виявлення і опис особистості оповідача і його ролі в творчому процесі, що відповідало традиції російської науки.

Велика ерудиція, старанність, інтерес до наукової роботи не пройшли поза увагою професорів факультету й обох братів залишили при університеті для підготовки до подальшої науково-педагогічної діяльності. Засвоївши методу свого вчителя, послідовники Міллера, серед яких були й брати Соколови, звільнили билюзнавство від односторонності культурно-історичного підходу, дали інше рішення генетичних проблем – перевели історичну концепцію в напрямку оновлених поглядів на фольклор. Закінчивши навчання в Московському університеті вони протягом кількох років залишались на кафедрі, одночасно проводячи самостійні заняття в навчальних закладах Москви. Б.М.Соколов, зокрема, до 1919 р. працював в Учительському інституті. За свідченням “Летописи Московского университета”, в 1918 р. брати Соколови одержали нове підтвердження про роботу в Московському університеті, керівництво якого виказало побажання, щоб вони, з їх стійкою репутацією демократів, продовжували наукову та педагогічну діяльність в учбовому закладі. З ім’ям братів Соколових пов’язана історія організації кафедри російської усної народної творчості на філологічному факультеті Московського університету.

У 1919 р. доля їх розділила: Б.М.Соколова було обрано професором Саратовського університету, а Ю.М.Соколов продовжив викладання в навчальних закладах Москви, одночасно обійнявши посаду директора бібліотеки Державного Історичного музею, яким керував до 1925 р. В 1920-ті роки Борис Матвійович повернувся до Москви, ставши редактором тільки-но заснованого журналу “Этнография”, а потім директором новоствореного Центрального музею народознавства (впродовж 1925-1930 років).

У цей час брати Соколови продовжили інтенсивну лекційно-педагогічну та наукову роботу, були організаторами наукових краєзнавчих експедицій. Юрій Матвійович активно співпрацював із різними довідниковими виданнями, для яких підготував спеціальні статті, зокрема, для “Литературной энциклопедии. Словаря литературных терминов” (1925) – 16, “Большой советской энциклопедии” (з 1926 р.) – 13, “Малой советской энциклопедии” (з 1928 р.) – 7, “Литературной энциклопедии” (з 1930 р.) – 11 статей [19]. Він був дійсним членом і головою підсекції фольклору ДАХН (1922), членом науково-методичної секції МОНО в Центральному бюро краєзнавства, членом понад двох десятків наукових товариств (1920–1930-ті роки), відповідальним редактором фольклорної секції у виданнях “Academia”, “Художественная литература”, “Детская литература”.

Особливо велике значення мали експедиції братів Соколових 1926-1928 років за слідами О.Ф.Гильфердинга та П.М.Рибнікова, метою яких [експедицій] було вивчення билинного епосу. Ці експедиції дозволили зібрати величезний етнографічний матеріал, який увійшов до монографії “По следам Рыбникова и Гильфердинга”. Ця праця викликала підвищений інтерес європейських фольклористів и музикознавців. Досвід

збиральницької роботи та її методики узагальнено Борисом Матвійовичем та Юрієм Матвійовичем Соколовими в книзі “Поэзия деревни” (1926), в якій обґрунтовано методику колективного запису.

За ініціативою вчених почала виходити неперіодична серія книг “Художественный фольклор” (вип. 1-5, 1926-1929 роки). Свій педагогічний досвід Борис Матвійович та Юрій Матвійович узагальнили в чотирьох випусках навчальної книги “Русский фольклор” (1929-1931); два перших видав Б.М.Соколов, а після його смерті 30 липня 1930 р., третій і четвертий випуски – Ю.М.Соколов. Це була фактично єдина книга, яку видало Бюро заочного навчання 1-го МДУ. З цих випусків виник перший повний вузівський підручник “Русский фольклор” (1-е видання: М., 1938; 2-е видання: М., 1941), який із часом було перекладено на англійську мову. Ю.М.Соколов вважав цю книгу “отправным пособием при самостоятельных научных работах молодых специалистов”. Саме Ю.М.Соколову сучасна наука про фольклор завдячує тим, що учбовий та дослідницький досвід всієї російської науки був осмислений і став складовою частиною сучасної фольклористики. В цьому підручнику Ю.М.Соколов обґрунтував принципово важливий погляд на фольклор як на явище художнього характеру: “Если термин “литература” употребляют не в буквальном смысле (письменность), а расширительно, т.е. под ним разумеют не только письменное художественное творчество, а словесное искусство вообще, то фольклор – особый отдел литературы, а фольклористика, таким образом, является частью литературоведения”. На жаль, специфіка фольклору виявилась стертою ідеєю авторства, поняттям нібито існуючого в фольклорі індивідуального стилю розповідачів і співців. Принципової відмінності фольклору від літератури Ю.М.Соколов не вбачав, хоча практично враховував специфічні риси фольклору [20].

Наприкінці 20-х років ХХ ст. Юрій Матвійович деякий час очолював кафедру літератури Тверського пединституту. В січні 1931 р. кафедра історії російської літератури факультету літератури та мистецтва Московського університету, на якому зосереджувалось викладання фольклору, була виведена з університету і передана до різних відомств. У липні 1931 р. виділене з університету історико-філософське відділення було реорганізовано в МІФЛІ, в якому в 1934 р. було утворено філологічний (літературний) факультет, де передбачалось викладання російського фольклору. Саме сюди й перейшов працювати Ю.М.Соколов. Учений не міг залишатися байдужим до долі вітчизняної філології та фольклористики. Як голова фольклорної секції Союзу письменників (1933) у грудні 1933 р. він написав Максиму Горькому про “тяжелое положение литературоведческой работы в Москве без какого-либо научно-исследовательского учреждения (института, академии)”. Соколов жалівся на “распыленность научных сил”. Тоді ж, у 1933 р., науковець передав свій власний архів і архів брата Державному літературному музею з наміром утворити центральне сховище для новітніх фольклорних записів. Про катастрофічне становище фольклористики Юрій Матвійович говорив в кількох доповідях, писав статті. У зв'язку з Постановою Комітету у справах мистецтв про п'єсу Дем'яна Бедного “Богатыри” і наступними статтями в “Правді” з критикою поглядів В.Ф.Міллера 27 листопада 1936 р. Ю.М.Соколов звернувся до Й.В.Сталіна. В листі містилась оцінка становища, що склалось і виказував надію

на розвиток науки про фольклор [21]. У 1936 р. він захистив докторську дисертацію з літературознавства. Це дозволило прискорити роботу по створенню кафедри фольклору, яка була відкрита в 1938 р. в МІФЛІ у складі двох співробітників: завідувача професора Ю.М.Соколов і асистента Ерні Василівни Померанцевої, в подальшому – доктора історичних наук. Не обминула Юрія Матвійовича і репресивна машина сталінізму. Він був заарештований у зв'язку зі “справою” М.Н.Сперанського, але за відсутності доказів вченому вдалося уникнути незаконного покарання [22].

У 1939 р. Юрія Матвійовича було обрано академіком Академії наук УРСР та призначено директором Інституту фольклору Академії наук УРСР [23]. У Києві Ю.М.Соколов керував роботою семінару з російського фольклору.

Помер вчений 15 січня 1941 р. в Києві, проте, поховано його було на Новодівичому кладовищі в Москві.

Загалом, наукова династія Соколових залишила помітний слід в українській та російській науці: визначила нові напрямки розвитку гуманітарних наук, створила самостійний напрямок у фольклористиці, виховала багато учнів. Нині ж традиції Соколових слід розвивати, збагачувати, виводити фольклористику на новий етап вивчення. Залишається лише шкодувати, що і Матвій Іванович і його сини Борис та Юрій залишили цей світ у розквіті творчих сил.

ПОСИЛАННЯ

1. Иконников В.С. Опыт русской историографии: В 2-х т. – Т. 1. – Кн. 2. – К., 1892; Брокгауз Ф., Ефрон И. Энциклопедический словарь. – СПб., 1900. – Т. 30; Историко-филологический институт кн. Безбородко в Нежине. Преподаватели и воспитанники. 1875-1900. Нежин, 1900; Историко-филологический институт кн. Безбородко в Нежине. Преподаватели и воспитанники. 1901-1912. Нежин, 1912; Краткая литературная энциклопедия. – М., 1972. – Т. 7; Энциклопедический словарь. – М., 1955. – Т. 3; Лица филологов. Из истории кафедры литературы. 1919-1986. – Тверь, 1998; та інші.
2. Карский Е.Ф. М.И.Соколов: Некролог // Русский филологический вестник. – 1903. – Т. 56; Резанов В. Памяти Матвея Ивановича Соколова. – Нежин, 1907; Гофман Э., Минц С. Братья Б.М. и Ю.М. Соколовы // Онежские былины. – М., 1948; Коротин Е. Жизнь народа и его творчество. (Собирание и изучение фольклора Б.М. и Ю.М.Соколовыми). – Уральск, 1960; Померанцева Э.В. О теоретических взглядах Ю.М.Соколова // Очерки истории русской этнографии, фольклористики и антропологии: в 5 т. – М., 1971; Сушицкий В. А. Список работ Б.М.Соколова // Сборник Нижневолжского краевого музея. – Саратов, 1932.
3. Самойленко Г.В. Матвей Иванович Соколов: Биобиблиографический указатель. – Нежин, 1993.
4. Строганов М., Иванова И. Фольклор Тверской губернии. – М., 2003.
5. Бахтина В.А. Фольклористическая школа братьев Соколовых: (Достоинство и превратности научного знания). – М., 2000.
6. Самойленко Г.В. Матвей Иванович Соколов... – С. 3.
7. Соколов М.И. Общинное землевладение в Византийской империи // С.-Петербургские ведомости. – 1878. – № 319.
8. Соколов М.И. Босния до прихода турок // Еженедельное Новое время. – 1879. – 11 октября.
9. Соколов М.И. Из древней истории болгар: 1/ Образование болгарской национальности. 2/ Принятие христианства болгарскими славянами. – СПб., 1879. – 250 с.
10. Вчені-філологи Ніжинської вищої школи / Г.В.Самойленко та ін. – Ніжин, 1993. – С. 67.
11. Самойленко Г.В. Матвей Иванович Соколов... – С. 4.

12. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. 1105, оп. 1, спр. 199, арк. 26-27.
13. Резанов В. Памяти Матвея Ивановича Соколова... – С. 5.
14. Там само. – С. 6.
15. Самойленко Г.В. Матвей Иванович Соколов... – С. 7.
16. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 203, арк. 30.
17. Ягич И.В. История славянской филологии. – СПб., 1910. – С. 801.
18. Истрин В. М.И.Соколов: Некролог // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1906. – Сентябрь. – С.45.
19. Бахтина В.А. Фольклористическая школа братьев Соколовых... - С. 260.
20. Аникин В. П. Русское устное народное творчество. – М.: Высшая школа, 2004. – С. 183.
21. Там само. – С.184.
22. Бахтина В.А. Фольклористическая школа братьев Соколовых... - С. 251-252.
23. Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія наук. Нарис історії. – К., 1993. – С. 55-56.

Анатолій Щербина (Ніжин)

ПОДВИЖНИК АПОСТОЛЬСЬКОЇ ПРАЦІ (до 200-річчя від дня народження Пилипа Семеновича Морачевського)

Народився Пилип Морачевський 14 (26) листопада 1806 р. в с. Шестовиця Чернігівського повіту, в день пам'яті Св.Апостола Пилипа. Його батько Семен був небагатий дворянин. Хата Морачевських була хіба що трохи більша за пересічну селянську, та мали вони ще розкішний сад. Вирослав і духовно міцнів Пилип Морачевський у селі, серед простого люду, в гурті однолітків-селян, із рідною українською мовою. Змалку захопився складанням віршів, а поетом, власне, став уже під час навчання в Харківському університеті.

Студента-математика Пилипа Морачевського приохотив до віршування його родич Іван Кульжинський – літературознавець і етнограф, родом із Сумщини, автор твору “Малороссийская деревня”, що мала значний вплив на ранню творчість Миколи Гоголя. Це він, Іван Кульжинський, передав кілька поезій Морачевського професорові Ізмаїлові Срезневському, який і надрукував їх у журналі “Украинский альманах”.

Після закінчення університету Пилип Морачевський працює вчителем математики у повітовому училищі в Сумах. На нього має великий вплив все той же професор Кульжинський. Він змушує Морачевського, після дворічної праці вчителем математики, скласти іспитовому комітетові Харківського університету екзамен із російської

П.С.Морачевський.
Фото ймовірно 1850-1860-х років